

ALEVÎ-BEKTAŞÎ İNANCINA DAİR İKİ VELÂYET-NÂME* TWO VELAYETNAMES ABOUT THE ALEVI-BEKTASHI BELIEF

Mevlüt İLHAN**

Öz

Türk kültüründe Alevî-Bektaşî inancına dair yazılmış birtakım eserler bulunmaktadır. Bu eserler arasında velâyet-nameler önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışma, Alevî-Bektaşî inancına dair yazılmış iki velâyet-nâme üzerine yapılmış iki neşir çalışmasının tanıtımı hakkında olacaktır. Prof. Dr. M. Fatih Köksal tarafından hazırlanan bu iki çalışma Alevilik Araştırmaları Dergisi Yayınları arasından 2018 yılında çıkmıştır. Söz konusu eserlerden ilki Uzun Firdevsî tarafından manzum olarak yazılan *Vilâyet-nâme-i Hâcî Bektaş Velî-i Horasanî*'dir. Diğer eser ise *Sultân Şücâ'e'd-dîn Velâyet-nâmesi*'dir. Her iki eserin de tenkitli metni oluşturulmuş, sonlarında ise okuyucuların ve araştırmacıların faydalanmaları için arkaik kelimeler sözlüğü ile dizin eklenmiştir. Bu tanıtım yazısı ile yukarıda ismi geçen iki eser hakkında bilgi verilerek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alevî-Bektaşî inancı, velâyet-name, Uzun Firdevsî, Hâcî Bektaş Velî, Sultân Şücâ'e'd-dîn, Prof. Dr. M. Fatih Köksal.

Abstract

There are a number of works on the Alevi-Bektashi belief in Turkish culture. Among these works, velâyetnames have an important place. This study aims at presenting two studies on two velâyetnames of the Alevi-Bektashi belief. These two works prepared by Prof. Dr. M. Fatih Köksal were published in 2018 in the Journal of Alevi Studies. The first of these works is *Vilâyet-nâme-i Hâcî Bektaş Velî-i Horasanî* written in verse by Uzun Firdevsî. The other is *Sultân Şücâ'e'd-dîn Velâyet-nâmesi*. Critical text of both works was created. After the text the old words dictionary and index was added for the readers and researchers.

Keywords: Alevi-Bektashi belief, velâyet-name, Uzun Firdevsî, Hâcî Bektaş Velî, Sultân Şücâ'e'd-dîn, Prof. Dr. M. Fatih Köksal.

1. Giriş

Alevilik Araştırmaları Dergisi Yayınları tarafından basılan *Uzun Firdevsî'nin Manzum Vilâyet-nâmesi* ile *Sultân Şücâ'e'd-dîn Velâyet-nâmesi*, Alevî-Bektaşî inancına dair önemli kaynaklardandır. Prof. Dr. M. Fatih Köksal'ın titiz çalışması sonucu ortaya çıkan bu iki eser merhume Fatma Türkoğlu ve merhum Hüseyin Türkoğlu adına Ankara-Bey pazarı-Köseler köyünden Türkoğlu ailesi tarafından desteklenmiştir.

Yayımların tanıtımına geçmeden önce eserlerden birinin *Vilâyet-nâme* diğerinin ise *Velâyet-nâme* olarak adlandırılması ile ilgili yazarın *Sultân Şücâ'e'd-dîn Velâyet-nâmesi*'nde bir dipnotta yer alan ifadelerini aktarmakta fayda var: “velâyet-nâme”- ‘vilâyet-nâme’ meselesine parmak basmak isteriz. Arapça olan ‘velâyet/vilâyet’ kelimesi ‘dostluk, velilik’ anlamına gelir. ‘Velâyet-nâme/vilâyet-nâme’ bir edebî türdür. Hacı Bektaş'ın menkabelerini bir araya toplayan ve ‘Hacı Bektaş Vilâyet-nâ-

* Makalenin Geliş Tarihi: 14.11.2018, Kabul Tarihi: 30.11.2018. DOI: 10.31624/tkhdvd.2018.30

** Arş.Gör., Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. ilhanmevlut@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9774-3836>

mesi' olarak bilinen eser bu türün en tanınmış örneğidir. Abdülbâki Gölpinarlı'nın eseri 'Vilâyet-nâme' adıyla yayımlamasından sonra eser bu adla (Vilâyet-nâme) anılmaya başlanmıştır. Nitekim biz de elimizdeki kitapla eşzamanlı olarak yayımladığımız Uzun Firdevsî'nin 6 bin küsur beyitlik 'manzum' Hacı Bektaş Vilâyet-nâmesi'ne 'Velâyet-nâme' değil 'Vilâyet-nâme' dedik. Aynı türden esere burada 'velâyet-nâme' orada 'vilâyet-nâme' dememiz bir tenakuz eseri değildir. Hasseten ve sadece Hacı Bektaş Vilâyet-nâmesi için 'Vilâyet-nâme', diğer evliya menâkıbları içinse 'velâyet-nâme' demeyi uygun bulduk.' ”

2. Uzun Firdevsî Manzum Vilâyet-nâme, Vilâyet-nâme-i Hâcî Bektaş Velî-i Horasanî (Tenkitli Metin)

Büyük boy, gofreli, mukavva cilt içinde renkli kuşe kâğıda basılmış olan eser 607 (XVI+591) sayfadan oluşmaktadır. Türkoğlu Ailesi bireyleri tarafından “Fatma Türkoğlu ve Hüseyin Türkoğlu'nun aziz hatırasına” başlıklı söz konusu aile büyüklerinin hayat hikayelerini içeren bir yazı ile başlayan eserde daha sonra Alevilik Araştırmaları Dergisi adına bir yazı ve editör Coşkun Kökel tarafından yazılan yazı yer almaktadır.

Yazar, ön sözde *Vilâyet-nâme*'nin Alevî-Bektaşî toplumu için önemli bir eser olduğunu belirterek söze başlar. *Vilâyet-nâme*'nin biri mensur diğeri manzum olmak üzere iki şekli olduğunu belirten yazar, Gölpinarlı'nın neşrettiği mensur *Vilâyet-nâme*'nin daha fazla bilindiğini, manzum *Vilâyet-nâme*'nin ise pek bilinmediğini söyler. Yazar bu çalışmada, bugüne kadar Uzun Firdevsî'nin yazdığına dair güçlü kanaatler bulunmasına rağmen ona ait olup olmadığı kesinlikle ispatlanamayan manzum *Vilâyet-nâme*'nin dört nüshası üzerinden tenkitli neşrini gerçekleştirmiştir. Bu çalışma ile yazar, manzum *Vilâyet-nâme*'nin Firdevsî'nin eseri olduğunu; mensur olan *Vilâyet-nâme*'nin de aynı müellif tarafından kaleme alındığını; müellifin önce mensur, sonra manzum *Vilâyet-nâme*'yi yazdığını ortaya koymuştur.

Yazar, *Vilâyet-nâme*'nin Türklüğün ve Türkçenin en sağlam kalelerinden biri olduğunu belirterek bunu 893. beyitte yer alan “Çünkü Türk'e bulamaz kâfir zafer” sözüyle örneklerdir. *Vilâyet-nâme*'nin Türk dili için çok önemli bir eser olduğunun altını çizen Köksal, Arapça-Farsça tamlamaların eserde yok denecek kadar az olduğunu belirtir.

Yayımlanan tenkitli metin toplamda 6336 beyitten oluşmaktadır. Yazar, çalışmanın metin dışında kalan bölümlerinin çok daha uzun tutulması gerektiğini ancak türlü sebeplerden dolayı bunun mümkün olmadığını dile getirerek esere dair bu çalışmada kaydedilmeyen malumat ve değerlendirmeleri sonraki çalışmalarda neşretme niyetinde olduğunu söyler.

“Manzum Vilâyet-nâme'nin Müellifi Kimdir?” başlıklı bölümde, Prof. Dr. M. Fatih Köksal, manzum *Vilâyet-nâme* ile mensur *Vilâyet-nâme* arasında iki parça halinde toplamda 700 beyitlik aynılığın olduğunu belirtir. *Vilâyet-nâme*'nin Firdev-

sî'ye ait olduğunu öncelikle Gölpinarlı'nın tespitlerine yer vererek ifade eden yazar, sonrasında kendisine ait tespitleri sıralamaktadır. Konu hakkında eldeki verilerle bir tartışma ortaya koyan Köksal, kendisinin tespit ettiği Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı yazma nüshadan hareketle eserin müellifinin Uzun Firdevsî, Firdevsî-i Tavîl ve Firdevsî-i Rumî adlarıyla anılan meşhur Süleymân-nâme müellifi olduğunu ortaya koymaktadır. Yine de bilim yapmanın gereği olan şüpheyi elden bırakmayan yazar, Firdevsî adının neden sadece bir nüshada yer aldığını ve söz konusu nüshanın niçin eldeki diğer nüshalara göre çok farklı olduğunu sorgulamış ve birtakım tespitler ortaya koymuştur.

“Mensur ve Manzum Vilâyet-nâme'lerin Karşılaştırılması” başlığı altında Köksal, iki eseri başta konular olmak üzere kısmen dil ve üslûp bakımından karşılaştırmaktadır. Köksal, iki Vilâyet-nâme arasındaki benzerlik ve farklılıkları 9 maddede değerlendirmiştir.

“Manzum Vilâyet-nâme'nin Nüshaları (Tavsif ve Değerlendirme)” başlıklı bölümde eserin nüshaları tanıtilerek nüshaların değerlendirilmesi yapılmaktadır. Değerlendirilen nüshalar şu şekildedir:

- Hacı Bektaş Tekkesi (Ankara Genel Kitaplık, 898) Nu. 200 nüshası (HB): Yazar, nüshanın gerek fizikî özellikler gerekse dil hususiyetleri açısından en geç 16. yüzyıl sonları veya 17. yüzyıl başlarında yazılmış olabileceğini söyleyerek, eldeki en eski nüsha olduğunu belirtir.

- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet K0005 nüshası (B): Bu nüshanın HB nüshası ile büyük benzerlik gösterdiğini ifade eden yazar, HB nüshasından istinsah edilmiş olabileceğini söyler.

- Milli Kütüphane Yz. A 7544 nüshası (MK): Nüshanın 1720 yılında istinsah edilmiş olabileceği tespit edildikten sonra B ve HB nüshalarından farklı bir koldan olduğu belirtilmiştir.

- Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 6329 nüshası (S): Mart 1679 tarihinde istinsah edildiği belirtilen nüshanın tespit edilen nüshaların en hacimsizi olmasına rağmen Firdevsî mahlasının geçtiği tek nüsha olmasından dolayı ehemmiyetli olduğu ifade edilmiştir.

Eserin oluşturulmasında başvurulmuş 4 nüsha yukarıda zikredilen nüshalardır. Bunların dışında Bedri Noyan, Teoman Türkoğlu ve Fahri Bilge nüshaları hakkında bilgiler verilmiştir.

“Metni Kurarken İzlenen Yöntem” başlığı altında çalışmanın yöntemi 10 ana madde ile ortaya konmuştur. Söz konusu yöntemle ilgili olarak:

- Çalışmada her beyte sıra numarası verilmesi, kullanılan yazma nüshaların sayfa numaralarının metin üzerinde gösterilmesi, eserin tertipli ve kullanımı kolay bir şekilde hazırlanmış olduğunu göstermektedir.

- Eserde yer alan Arapça ve Farsça ifadeler ve konu başlıklarının Türkçelerinin dipnotta gösterilmiş olması söz konusu dillere vukufiyeti olmayan okuyucular için büyük kolaylık oluşturmaktadır.

- Çalışmada ihtiyaç duyulduğunda metin tamiri yoluna gidilmesi, okunuşunda tereddüt edilen noktaların soru işaretleriyle belirtilmesi ve okunamayan ya da okunuşundan emin olunamayan ibarelerin fotoğraflarının aparatıda gösterilmesi metnin tenkitli neşrinin hassasiyetle ortaya konduğunu göstermektedir.

- Vezinle ilgili hususlarda izlenen esaslar, edebiyat araştırmacıları için kolaylık sunmasının yanında yol gösterici bir mahiyete sahiptir.

- Eserde transkripsiyon alfabetinin kullanılması, eserin doğru anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca nüsha farklarının aparatıda gösterilmesi çalışmanın titizlikle ortaya konduğunu delillerinden biri olarak göze çarpmaktadır.

Eserin tenkitli metninin sonuna “Lûgatçe” ve “Özel Adlar Dizini” eklenmiştir. Eserde yer alan Arkaik Türkçe Kelimeler Sözlüğü şeklinde hazırlanan Lûgatçe’de yer alan kelimelerin, bugün sıradan sözlüklerde anlamlarını bulmanın mümkün olmadığı hatta *Tarama Sözlüğü*, *Derleme Sözlüğü* gibi sözlüklerde karşılığının bulunmadığı 30 civarında Türkçe kelimenin yer aldığı ifade eden Köksal, bu durumun *Vilâyet-nâme*’nin Türk dili tarihi açısından önemini ortaya koyan önemli bir özellik olduğunu ifade eder. “Özel Adlar Dizini” ise “Yer Adları”, “Şahıs Adları” ve “Diğer Özel Adlar” olmak üzere üç başlık altında toplanarak araştırmacılar için kolaylık sağlanmıştır. Eser bu bölümlerle son bulur.

2. Sultân Şücâ’e’-d-dîn Velâyet-nâmesi (Tenkitli Metin)

Yukarıda bahsettiğimiz *Vilâyet-nâme-i Hacı Bektaş* gibi aynı baskı yöntemi ve kalitesiyle hazırlanan *Sultân Şücâ’e’-d-dîn Velâyet-nâmesi* 174 (XVI+158) sayfadan oluşmaktadır. Diğer eser ile birlikte bir karton çanta içinde dağıtımı yapılan *Sultân Şücâ’e’-d-dîn Velâyet-nâmesi* için de *Hacı Bektaş Vilâyet-nâmesi*’nin başındaki gibi Türkoğlu Ailesi bireyleri tarafından “Fatma Türkoğlu ve Hüseyin Türkoğlu’nun aziz hatırasına” başlıklı yazı ile *Alevilik Araştırmaları Dergisi* adına yazılan yazı yer almaktadır. Editör tarafından kaleme alınan yazıda ise Şücaaddin *Veli Velayetnamesi*’nin 15. yüzyılda Alevî-Bektaşî inancının temsilciliğini yapmış Şücaaddin Veli ile ilgili en önemli yazılı kaynakların başında geldiğini ifade etmektedir.

Prof. Dr. M. Fatih Köksal eserin ön sözünde Anadolu’nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde büyük rolleri olan “Anadolu Abdalları”nın önde gelen şahsiyetlerinden olan Şücaeddin Baba için yazılan *Velâyet-nâme*’nin, fazla hacimli olmamakla birlikte klasik menâkıb-nâmelerin bütün özelliklerini taşıdığını ifade eder. *Velâyet-nâme*’nin manzum-mensur karışık olarak yazıldığını belirten yazar, eserin yaklaşık üçte ikilik kısmını oluşturan ilk bölümünün mensur, kalanının ise manzum olduğunu ifade eder. Ayrıca eserle ilgili olarak; 13’ü mensur, 6’sı manzum olmak üzere 19 menka-

benin “Hikâyet” başlığı ile yer aldığı belirtilmiştir. Manzum bölümde yer alan menkabelerin üçü “hikâyet”, üçü “velâyet” tanımıyla yer almaktadır. Ayrıca yazar, eserin dilinin sadeliğiyle dikkati çektiğini ifade etmektedir.

Yazarın ifadesiyle; bu çalışmada, -yayıncının da talebi ile- metin dışında kalan kısımlar kısa tutulmuştur. Ön sözden sonra “Sultân Şücâeddîn” başlığı altında eserin müellifi hakkında bilgiler verilmiştir. Sultân Şücâeddîn hakkındaki bilgilerin *Velâyet-nâme*'deki esatiri bilgilere dayanarak ortaya çıkarıldığını belirten yazar, bu nedenle söz konusu bilgilerin pek çok farklılıklar içerdiğini dile getirir. *Velâyet-nâme*'de farklı unvanlarla anılan Şücâeddîn'in daha çok “Sultân Şücâeddîn” ve “Sultân Varlığı” olarak adlandırıldığı ifade edilmiştir. Birtakım tespitler ve *Velâyet-nâme*'de yer alan isimler ve olaylardan hareketle Şücâeddîn'in 14 ve 15. yüzyılları idrak etmiş olduğu ortaya konulmuştur. Yine *Velâyet-nâme*'de yer alan coğrafi ve mülkî isimlerden Sultân Şücâeddîn'in Ankara ve batısı, Eskişehir, Kütahya ve Bursa havalisinde yaşadığı tespiti yapılmıştır.

“Velâyet-nâme” başlığı altında, müellifi bilinmeyen *Velâyet-nâme*'nin Sultân Şücâeddîn'in müridlerinden biri tarafından yazıldığı tahmin edilmektedir. Çalışmada, eserin yazıldığı düşünülen 14-15. yüzyıldan kalma, hatta o döneme yakın zamanda yazılmış bir nüshası bile henüz tespit edilememiştir, denilmektedir. Tespit edilen nüshalar daha yakın dönemlere aittir. Yine eserin müellifi ile ilgili başka çalışmalarda “Esîrî” isminden bahsedilse de Köksal, bu iddianın ihtimalinin pek mümkün olmadığını birtakım tespitlerle ortaya koymaktadır.

Prof. Dr. M. Fatih Köksal tarafından, eserde yer alan Türkçe kelimelerin varlığından hareketle, eserin o dönem edebî metinlerine kıyasla Türkçe kelimelerin sayı ve oranının oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Daha sonra *Velâyet-nâme* hakkında yapılan çalışmalara değinilmiş, ardından eserin nüshalarının tanıtılmasına geçilmiştir. Nüshalar şu şekildedir:

- Teoman Türkoğlu nüshası
- Mehmet Demirtaş nüshası
- Kastamonu İl Halk Kütüphanesi HK 1591 numarada kayıtlı nüsha
- Hacı Bektaş Kütüphanesi nüshası
- Orhan F. Köprülü nüshası
- Zeliha Koç nüshası
- Ankara Umumi Kütüphanesi nüshası

Tespit edilen bu 7 nüshadan dördünün şu an nerede veya kimde bulunduğu belli olmadığını söyleyen yazar, gerek şahıslarda gerekse devlet kütüphanelerinden olup kayda geçmemiş başka nüshaların da olduğu kanaatinde. Eserin metni kurulurken yukarıdaki ilk üç nüsha kullanılmıştır.

Metni kurarken izlenen yöntemleri 12 ana madde altında değerlendiren yazar, okuyucular ve araştırmacılar için kılavuz mahiyetinde izahlarda bulunmaktadır. El-

deki üç nüshası değerlendirilen eserin Kastamonu nüshası diğer iki nüshadan çok farklı olduğu için, bu nüsha diğer iki nüsha üzerinden ortaya çıkarılan tenkitli metnin arkasında ayrı bir metin olarak ilave edilmiştir. Söz konusu iki nüshadan herhangi birini esas almayan yazar, makbul gördüğü varyantı ana metne alarak diğerini aparatatta göstermiştir. Aparatların yoğun olduğu sayfalarda ise dipnotlar eserden sonra sonnot şeklinde verilmiştir. Eserin tıpkıbasımı (Teoman Türkoğlu nüshası) ile karşısına yerleştirilen metin, okuyucular ile araştırmacıların mukayese yapabilmesi açısından kullanım kolaylığı sunmaktadır. Eserde ihtiyaç duyulan kısımlarda metin tamiri yoluna gidilmesi, eldeki nüshalardan hareketle sağlam bir metin oluşturulması açısından önem arz etmektedir. Okunuşundan tereddüt edilen ya da anlamlandırılmayan yerlerde soru işareti ile dikkat çekilmesi, ayrıca okunamayan veya okunuşundan emin olunamayan ibarelerin Arap harfli yazımlarının aparatatta gösterilmesi çalışmanın bilimselliğini güçlendirmektedir. Transkripsiyonlu olarak hazırlanan metnin manzum kısımlarında yer alan vezin uygulamasında esas alınan usuller, araştırmacılar için kolaylık sağlayacak şekildedir.

İki nüshanın karşılaştırılması sonucunda oluşan tenkitli metnin ardından ekli olarak Kastamonu İl Halk Kütüphanesi nüshası tıpkıbasımı ile birlikte karşılıklı sayfalar halinde transkripsiyonlu olarak sunulmuştur.

Metinlerden sonra sırasıyla “Kaynakça”, “Lûgatçe” ve “Özel Adlar Dizini” bölümleri eklenerek çalışma tamamlanmıştır. “Lûgatçe” bölümü “Arkaik Türkçe Kelimeler Sözlüğü” şeklinde hazırlanmış, dil araştırmacıları için veriler sunulmuştur. “Özel Adlar Dizini” ise şahıs ve yer adlarını içermektedir.

Alevî-Bektaşî inancına dair önemli kaynaklardan iki tanesinin hazırlanmasında ve yayımlanmasında emeği geçen; başta yazar Prof. Dr. M. Fatih Köksal’a, yayımcı *Alevilik Araştırmaları Dergisi*’ne, destek olan Türkoğlu Ailesine ve editör Coşkun Kökel’e teşekkürlerimizi sunarız.

Kaynakça

- Köksal, M. Fatih. (2018a). *Uzun Firdevsî Manzum Vilâyet-nâme, Vilâyet-nâme-i Hâcî Bektaş Velî-i Horasanî (Tenkitli Metin)*. Ankara: Alevilik Araştırmaları Dergisi Yayınları.
- . (2018b). *Sultân Şücâ’ e’ d-dîn Velâyet-nâmesi (Tenkitli Metin)*. Ankara: Alevilik Araştırmaları Dergisi Yayınları.